

جلوه های هنری و تزئینی بقعه امامزاده سلطان ابراهیم (علیه السلام)

قوچان

فائزه اکبرزاده فرخانی^۱

چکیده

تزئینات معماری اسلامی در میان شاخه‌های گوناگون هنر، دارای جایگاه خاصی است. آثار به‌جامانده از هنرهای تزئینی در ابنیه‌های اسلامی، مخصوصاً اماکن مذهبی، نظیر مساجد و بقاع متبرکه، دارای ویژگی‌های منحصر به فرد و تجسمی هستند. بقعه «امامزاده سلطان ابراهیم (علیه السلام)» در شهرستان قوچان یکی از نمونه‌های زیبای هنر اسلامی است که اصل بنای آن مربوط به دوران «سلطان محمد خوارزمشاه» می‌باشد. این نوشتار با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با طرح این سؤال که دلیل اهمیت معماری و جایگاه هنر در این بنا چگونه بوده است. به بررسی ابعاد مختلف آن می‌پردازد. مقاله ضمن بررسی زیبایی‌ها و نقش‌های تزئینی موجود در این بقعه که به انواع خطوط و کتیبه‌ها آراسته شده است به توضیح در مورد اهمیت معماری به کاررفته در بنا می‌پردازد و با بررسی معماری اجزای مختلف بنا کوشیده است تا جایگاه هنر و زیبایی این بقعه در معماری اسلامی در این دوره را توضیح داده شود.

کلیدواژه‌ها: معماری، نقش‌های تزئینی، امامزاده سلطان ابراهیم، قوچان.

^۱. کارشناس ارشد تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه فردوسی، مشهد، f.farkhany11@gmail.com

مقدمه

در ایران اسلامی، به‌غیر از مساجد، سهم آرامگاه‌ها بیشتر از هر نوع بنای دیگری در تزئینات و معماری اسلامی مورد توجه عام بوده به‌طوری‌که آرامگاه‌سازی و احترام به اولیاء و بزرگان در باورها و اعتقادات مردم ایران ریشه دوانده است. هنرمندان و معماران با تکیه بر عناصر هنری و شیوه‌های معماری گذشته خود، همچنان به ایجاد و ابداع آثار هنری پرداختند. از آثار و پدیده‌هایی که از جنبه‌های گوناگون تاریخی، هنری، مذهبی و اجتماعی در معماری اسلامی نقشی اساسی داشته، بناهای آرامگاهی و بقاع متبرکه است. این بناها در طی دوران مختلف از نظر شیوه معماری و تزئینات به فراخور زمان، شرایط اقتصادی، اوضاع اجتماعی و سیاسی دستخوش تغییراتی بودند.

شهرستان قوچان از جمله مناطقی است که شمار قابل‌توجهی از بقاع امامزادگان را در خود جای داده است و از حیث معماری و تزئینات، ویژگی‌های درخور توجهی دارند. بقعه امامزاده سلطان ابراهیم (علیه السلام) که در روستای شهر «کهنه» قرار دارد در حال حاضر در مسیر قوچان به فاروج، در ۱۲ کیلومتری شمال غربی این شهر، واقع شده است. مکان مزبور که به‌دفعات بر اثر زمین‌لرزه‌های متعدد آسیب‌دیده به عقیده صاحب‌نظران بنیان اولیه آن به دوران سلطان محمد خوارزمشاه نسبت داده شده است.

آستانه مبارکه این امامزاده مشتمل بر ایوان، گنبدخانه با پوشش بلند، شبستان‌های شرقی و غربی گلدسته‌های دو سوی بنا، رواق و اتاق‌هایی بر پیرامون آن است قدیمی‌ترین بخش این آستان متبرکه، سر در ضلع شمالی محوطه مزار است که در سال ۱۳۴۳ هجری قمری برپا شده است. در این مقاله به بررسی قدمت تاریخی بنا، جلوه‌های هنری و تزئینات معماری این مکان و کاربرد آن‌ها پرداخته شده است.

روش تحقیق

در این پژوهش به دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی کار شده است، به طوری که هم به کتب و منابع معتبر گوناگون مراجعه شده و هم به صورت میدانی مطالعاتی صورت گرفته است. به عنوان مثال، برای جمع‌آوری اطلاعات و مشاهده معماری و تزئینات به کاربرده شده در این بنا، پژوهشگر به محل مورد نظر رفته و مطالعات و مشاهداتی در آنجا انجام شده هم‌چنین مراجعه به ادارات و مراکزی همچون اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان، سازمان میراث گردشگری و آثار باستانی، موزه شهرستان و... از تحقیقات میدانی نویسنده بوده است.

قدمت تاریخی بنا

آرامگاه امامزاده سلطان ابراهیم (علیه السلام) که در منابع تاریخی و جغرافیایی گاهی از آن با عنوان مسجد یاد شده است متعلق به یکی از امام‌زادگان است که منابع از آن با نام سلطان ابراهیم بن علی بن موسی الرضا، یاد کرده‌اند (مقدسی، ۱۹۰۶ م، ص ۳۲۰). اصل این بنا به قول صاحب کتاب «مَطْلَعُ الشَّمْسِ» در زمان «سلطان محمد خوارزمشاه» ساخته شده است «صَنِيعُ الدُّوَلَه» صاحب کتاب یاد شده می‌نویسد: «اصل بنیادی اولین را سلطان محمد خوارزمشاه نهاده و چون قبه را به انجام رسانیده از امارت ایوان و صحن و سایر ملحوقات، خبر هجوم تاتار اشتهار یافته ... پس از قرون، سلاجقه، امرا، حکام، روسای قبایل و اربابِ مِکَنَتی که در اینجا بودند اضافات کرده‌اند و عمارات افزودند در زلزله‌ی سال ۱۲۶۸ هجری قمری گنبد، دیوار و چهار بدن حرم خراب شده و بعد از آن، ایلخانی وقت که از قبیله زعفرانلو بوده بنیادی بر روی ریشه و اساس همان امارت قدیم ساخته است در زلزله اخیر، شکستی فاحش در آن

به هم رسیده، لهذا قبه را برجیده‌اند و در این ایام مشغول ساختن می‌باشند» (صَنِيعُ الدُولَه، ۱۳۶۲ق، ص ۱۵۳؛ شاکری، ۱۳۶۵ق، ص ۴۲۹-۳۷).

شخصیت مدفون در بقعه

شخصیت مدفون در این بقعه را سلطان ابراهیم، فرزند امام رضا (علیه السلام) می‌دانند که در کتاب «گنج دانش» چنین آمده است: «ابراهیم بن امام علی الرضا در قوچان خراسان بقعه دارد» (محمدتقی خان حکیم، ۱۳۰۵ق، ص ۳۷۵). نویسنده مقاله دایرةالمعارف اسلام می‌نویسد: «طبق اقوال این شخص پسر هشتمین امام شیعیان علی بن موسی الرضا است» (Bosworth، ۱۹۸۶م). همچنین در کتاب «تُحْفَةُ الْعَالَمِ» به این مطلب اشاره شده است. طبق اقوال این آستانه یک صندوق چوبی داشته و روی آن تصریح شده بود که شخصیت مدفون، فرزند امام رضا (علیه السلام) است همچنین در یک طومار خطی بسیار قدیمی و کهن که در دست یکی از سادات منطقه قوچان است، از این امامزاده به‌عنوان «دُوَالْأَنْوَارِ» تعبیر شده و صراحتاً نام آن ابراهیم بن رضا نوشته شده که قاتل ایشان را هم «یوسف بن نُعْمَانِ جُونِي» معرفی کرده‌اند. اما زمانی که ضریح جدید امامزاده در حال ساخت بود بعضی اهالی به دلیل شک بر اصل این ادعا، امامزاده را منسوب به موسی بن جعفر یعنی برادر امام رضا (علیه السلام) معرفی کرده‌اند ولی به‌هرحال بازهم اقوال در این باره بسیار مختلف است (محمدتقی خان حکیم، ۱۳۰۵ق، ص ۳۷۵).

هرچند برخی از علمای انساب و مورخان برای حضرت رضا (علیه السلام) فرزندگی به نام ابراهیم ضبط کرده‌اند، اما در منابع موجود تأکید شده که همه فرزندان حضرت رضا (علیه السلام) در کودکی وفات یافته‌اند، مگر فاطمه و امام جواد (علیه السلام) (عمادزاده، ۱۳۴۴ق، سراسر اثر). از این رو، هیچ دلیلی برای دفن ایشان در شهرستان قوچان در دست

نیست و این فرع بر مهاجرت ایشان به ایران است؛ لذا کلمه‌ی سلطان حاکی از این است که شخصیت مدفون در این بقعه یکی از مشاهیر سادات خراسان بوده و احتمالاً از موقعیت اجتماعی و مذهبی خوبی برخوردار بوده است (شاکری، ۱۳۶۵ق، ص ۴۲۷).

به احتمال قریب به یقین، شخصیت مدفون در این بقعه سید جمال الدین ابراهیم بن موسی بن جعفر بن محمد بن اسماعیل بن احمد امیرجه بن محمد بن احمد الاسود بن محمد اعرابی بن قاسم بن حمزه امام موسی الکاظم علیه السلام است. وی سیدی بزرگوار و شریف بود که نقابت سادات طوس را به عهده داشت. او داماد سید ابوالقاسم موسوی، نقیب مرو بود. بیهقی می‌نویسد: «او را در مشهد الرضا علیه السلام ملاقات کردم، سالیانی نقیب آنجا بود او برادری داشته به نام کمال الدین علی که در سال ۵۲۲ هجری قمری وفات یافت و در مجلس تعزیه‌ی او شرکت جستم» (همان).

از علمای نسب همچون سمعانی نقل است که جسدش را در رودخانه اترک می‌اندازند - جایی که با موقعیت فعلی بقعه به جهت نزدیکی به رود اترک در قوچان مطابقت داده می‌شود - بنابراین، این احتمال هم وجود دارد که شخص مدفون در شهر کهنه قوچان همین سید ابراهیم موسوی است که نسب ایشان با ده واسطه به امام هفتم شیعیان می‌رسد (ر.ک: سمعانی، ۱۹۶۲م).

در رابطه با این موضوع که آیا امامزاده ابراهیم فرزند بلاواسطه حضرت رضا علیه السلام است؟ اقوال مختلفی وجود دارد بعضی اعتقاد دارند که امام رضا علیه السلام جز امام محمدتقی فرزند ذکور دیگری نداشته است (شاکری، ۱۳۶۵ق، ص ۴۲۸). ولی مؤلفان کتب «تُحْفَةُ الرُّضَوِيَّة» در صفحات ۹ و ۱۸۹، «تَذَكْرَةُ الْأَثَمَةِ» در صفحه ۱۶۹، «بَحْرُ الْأَنْسَاب» صفحه ۱۹۲، «جَنَاتُ الْخُلُود» و «تَارِيخُ چَهَارَدَه مَعْصُوم» صفحه ۳۹۷، جلد دوم از «کتاب کشکول انور» صفحه ۸۷، «کتاب زندگانی حضرت رضا علیه السلام» و

«كَشْفُ الْعَمَةِ» از ابن عیسی اربلی صفحه ۲۶۴، «كَنْزُ الْأَنْسَابِ» صفحه ۷۳ و نیز چندین مؤلف دیگر در کتاب‌هایشان متفق القولند که امامزاده ابراهیم فرزند علی بن موسی الرضا (علیه السلام) است ولی زمانی که آستانه مبارکه را تعمیر و بازسازی می‌کردند در صندوق ضریح چوبی عبارت «النجم نسل... ابوالحسن ابراهیم بن امیر المومنین و امام المتقین موسی بن جعفر الکاظم علیه الصلوه و التحیه و السلام فی شهر صفر تسع و تسعین سبعمائه هجریه» که در جدار خارجی آن حک شده، دیده می‌شد. از آنجایی که از نظر برخی علمای انساب شخصیت مدفون با عنوان امیر سید جمال الدین شناخته می‌شده و نیز سرپرست سادات طوس و مشهد الرضا (علیه السلام) بوده و با این اعتراف که ایشان هم‌اکنون به ابراهیم بن موسی بن جعفر مشهور است لذا برحسب احتمال ابراهیم بن موسی بن جعفر - نواده حمزه بن موسی (علیه السلام) برادر حضرت امام رضا (علیه السلام) - با ابراهیم بن موسی (علیه السلام) اشتباه شده است. به‌رحال او از بزرگان سادات مشهد بود که در سال ۵۳۰ هجری قمری به شهادت رسیده است. بنابراین نتیجه‌ای قطعی مبنی بر اینکه که این شخص فرزند امام رضا باشد یا شخصیتی بزرگ و موجه در زمان خود وجود ندارد اما نگارنده معتقد است با فرض بر اینکه نسب‌شناسی سماعانی و دیگر علمای نسب درست باشد می‌توانیم بپذیریم که این فرد از بزرگان دینی بوده و ارتباط خویشاوندی با امام هشتم شیعیان نداشته است.

قسمت‌های مختلف بنا و تزئینات آن

این بقعه مبارکه فاقد نقشه مشخصی است و اطلاعات به خصوصی هم در این باره در منابع ذکر نشده است، اما در مورد شرح اجزای بنا، معماری و تزئینات به‌کاربرده شده در آنجا چنین شرح داده‌اند: «نوشته‌شده که اصل بنیاد اولین آن به دست

سلطان محمد خوارزمشاه بوده که او در این زمان توانسته بود گنبد بر روی بارگاه بنا کند و قبل از اینکه عمارت ایوان و صحن و سایر ملحقات را تمام کند، خبر هجوم تاتار به او رسید و بنابراین کار را نیمه تمام رها کرد. در دوره‌های بعدی که امرای گوناگون در این منطقه به حکومت رسیدند ملحقاتی بر آن افزودند. اما پس از زلزله سال ۱۲۶۸ هجری قمری تمامی آرامگاه خراب شد در این زمان که حکمران منطقه فردی ایلخانی از قبیله زعفرانلو بود دوباره همان قبه را به شکل نخست بر روی بنا ایجاد کرد و با توجه به اینکه در زلزله اخیر کل بنا ویران شده بود در دوره ایلخانان به بازسازی کامل بنا اقدام کردند. اما در سال‌های بعدی بر اثر دیگر بلایای طبیعی، ایوان بنا که شکسته شده بود دوباره تجدید امارت شد و نقاشی پست و کم‌جانی بر آن به عمل آورده‌اند و کتیبه‌ای بر روی آن است که به خطی متوسط و تقریباً زیبا اشعاری بر روی آن نقل شده است» (شاکری، ۱۳۶۵، ق، ص ۴۸-۵۱).

در زمان دولت خاقان اسکندر نشان / ناصر الدین شاه غازی خسرو گیتی ستان
 وارث اورنگ جم شاه عجم شیراجم / قیصر دارا خدم دارای قیصر پاسبان
 تیغ او هنگام کوشش آفت چپیال هند / دست او درگاه بخشش غیرت دریا و کان
 ز احتساب شحنة عدلش وطن بگرفته اند / صعوه و شاهین و کبک و باز در یک آشیان
 در چنین فرخنده عهدی کامد از اقبال بخت / ایلخان پنجمین اندر خوبشان حکمران
 منبع غیرت شجاع الدوله دریای گرم / میر تومان ایلخانی افتخار دودمان
 هم نیاکان بر نیاکان کامجوی و پاکجوی / هم سراسر ایلخان و حکمران و پاکجان
 روضه رضوان اگر شد مضجع آنان ولیک / نام نیکو مانده در گیتی از ایشان جاودان
 پهلوی کیوان درد چون پهلوی سهراب یل / گر بگیرد آن تهمتن تن به کف خطی سنان
 در صف هیجا گهی برق و گهی الوند کوه / چون گران سازد رکاب و چون سبک سازد عنان
 چاکر درگاه این سلطان شد از روی نیاز / تا بهار دولتش آسوده گردد از خزان
 این همایون بارگاهی را که باشد از شرف / آسمانش آستان و آستانش آسمان

روضه شهرزاد ابراهیم باشد کز ازل / پایه ایوان وی آمد فراز لا مکان
 زاده شاه خراسان قره العین بتول / پور حیدر پاره قلب رسول انس و جان
 آنکه که گوید آستانش را ملک دارالسرور / آنکه جوید بارگاهش را فلک دارالمکان
 از ظهور مرقدش ملک خوبوشان را سزد / گر نماید فخر تا محشر به فردوس و جنان
 مام پاک ایلخانی بانوی کیوان خدام / آنکه بی شبه و نظیر آمد ز انبای زمان
 ساره فرخنده عهد و مریم بلقیس مهد / آفتاب عصمت و عفت ...
 اختر رخشنده و مهر سپهری سروری / کز جلالت پای نگذارد به فرق فرقدان
 تا بماند در جهان باقی از او نام نکو / تا نماند خدمتی در این مبارک آستان
 خواست از هر ملک بنایان و نقاشان خاص / بهر این گلدسته و ایوان برای امتحان
 سیم و زر چندان بپاشید از پی وی / کز جهان برکنده شد بنیاد گنج شایگان
 بس که شد نغز و بدیع و محکم و خوب و رفیع / عاجز آمد از خیالش طایر وهم و گمان
 زبید این ایوان کیوان رتبه را گویند عرش / وندرین گلدسته ها جبریل براید از آن
 چون شد این عالی بنا از همت مردانه اش / از حضيض خاک بالاتر ز اوج کهکشان
 کلک سیاح از پی تاریخ اتمامش نوشت / این بنا از نوپا فرموده مام ایلخان
 (به نقل از شاکری، ۱۳۶۵ق، ص ۵۱. ر.ک: تذکره جغرافیای تاریخی ایران،

بارتولد، ۱۳۸۶ق)

در مرکز حیاط وسیع، بارگاه اصلی امامزاده قرار دارد. ورودی اصلی این بنا - قبل از
 زلزله تاریخی سال ۱۳۱۱ هجری قمری - از طریق یک اتاق هشتی مانند با سقف
 گنبدی بوده که در شمال بارگاه قرار داشت بعد از گذشتن از درب ورودی یک اتاق
 هشت ضلعی مسقف مشاهده می شود در طرفین دیوار اصلی این اتاقک هشت
 طاق نما با طاق جناغی تعبیه شده است و گنبدی مُدور سقف آن را پوشانده است
 (مشاهدات نگارنده).

در جبهه جنوبی این اتاقک یک پلکان قرار گرفته که سه پله با ارتفاع یک متر در آن وجود دارد بعد از بالا آمدن از پلکان به حیاط بارگاه منتهی می‌شود این ورودی دارای ایوانی مسقف است که قسمت زیرین ایوان و بالای ورودی - با طاق هلالی - کتیبه‌ای با تزئینات کاشی‌کاری به چشم می‌خورد که در داخل یک قاب مستطیل شکل قرار گرفته است. در وسط ضلع شمالی این مستطیل یک طاق هلالی شکل تعبیه شده که کتیبه‌ای به رنگ سفید بر روی زمینه آبی قرار گرفته که حکایت از سنگ‌فرش حیاط امامزاده دارد متن این کتیبه عبارت است از: «الله مشاری حکومت به یادور گشت تسلیم به تعظیم این چنین بگرفت تصمیم که صحن شاه را بنمود ترمیم به سال غین و شین و میم و هم جیم» (مشاهدات نگارنده). حروف غین و شین و میم به حروف ابجد، بیانگر سال ۱۳۴۳ هجری قمری است. بنابراین تاریخ سنگ‌فرش صحن امامزاده به سال ۱۳۴۳ هجری قمری برمی‌گردد حاشیه نوشته نیز با نقوش اسلامی تزئین شده است نکته مهم در رابطه با این کتیبه این که در قسمت بالای نوشته (الله فرج مشاری) در زیر هلال متصل به مستطیل در یک کادر هلالی - با تبعیت از فرم طاق‌های کوچک که سقف هلالی دارد - کتیبه‌ای بارنگ سفید روی زمینه آبی مندرج بوده که متأسفانه از بین رفته و فقط آغاز و پایان زمینه کتیبه موجود است در آغاز کتیبه واژه «زا...» سالم مانده و بقیه حروف از بین رفته‌اند در قسمت پایانی کتیبه نیز فقط زمینه آبی کاشی موجود است که در دوره‌های بعد با دو قلم کاشی این زمینه فروریخته را پوشانده‌اند که متأسفانه با اصل کتیبه و تزئینات کاشی ارتباطی ندارد قسمت کاشی‌کاری شده دارای کاشی‌هایی مربع شکل است و تزئینات شامل نقوش گل و تپه به رنگ زرد، قرمز و سبز بر روی زمینه آبی است» (مشاهدات نگارنده).

اطراف این کتیبه، یعنی دو لچک‌پن ایوان دارای تزئینات آجرکاری و کاشی‌کاری است همچنین قسمت ورودی از داخل صحن تنها قسمتی است که

دارای تزئینات آجرکاری و کاشی‌کاری می‌باشد تمام قسمت‌های دیگر این هشتی - چه فضای بیرونی و چه درونی - ساده و بی‌آرایه است و مصالح بکار رفته نیز آجر و ملات گچ می‌باشد (همان).

بنای اصلی حرم اتاقی مستطیل شکل با چهار درگاه جانبی است در دو طرف شمالی و جنوبی بنا، دو ایوان و در جانب شرقی و غربی و دو سوی ایوان، رواق‌ها و غرفه‌هایی وجود دارد در اطراف صحن، ۲۲ غرفه با اتاق‌هایی در پشت آن‌ها است در دو سوی ایوان اصلی دو گلدسته‌ی بلند و در دو گوشه جنوبی مجموعه نیز دو گلدسته بناشده است بر فراز حرم، گنبدی کم‌خیز برپاست ایوان بنا مربوط به سال ۱۲۸۶ هجری قمری می‌باشد که بر روی کتیبه آن ۲۶ بیت شعر دیده می‌شود (همان).

امامزاده سلطان ابراهیم از امامزاده‌هایی است که دارای موقوفات بسیار می‌باشد از جمله آثار بسیار جالب و معروفی که در این مکان قرار داشته تعدادی ورق قرآن کریم به خط میرزا بایسنقر شاهرخ گورکانی است که از جمله شاه کاری‌های هنری دوران اسلامی ایران به شمار می‌رود در سال ۱۳۶۳ هجری قمری ضریحی از جنس نقره و طلا برگرد مزار نسب شده که بر روی در ورودی آن کتیبه‌ای دیده می‌شود و اشعاری که دور ضریح قلم‌زنی شده است.

«این مزار پاک ابراهیم سلطان صفاست / زاده موسی بن جعفر بنده خاص خداست

بنده پاک رسول، سرو بستان بتول / معدن فیض کرامت، منبع جود و سخاست

مستمندان را معین و بی‌پناهان را امید / فیض او بی حد و حصر و لطف او بی منتهاست

هیچ کس را نا امید از آستان خود نکرد / آیت لطف و عنایت، مظهر مهر و عطاست
 هست این مطلب یقین ما که این دست کریم / بهر یاران همچو جدّ خویشتن
 مشکل گشاست
 بارها از حضرتش کشف و کرامت دیده ایم / این حقیقت مورد تصدیق اصحاب
 ولاست
 گر به این درگاه با چشم بصیرت بنگری / نور حق پیوسته ساطع، از زمین و از
 سماست
 ای شفیع اهل ایمان! چشم امید عموم / بر تو و اجداد تو همواره تا روز
 جزاست
 چون ضریح حضرتش آماده شد در اصفهان / از سراخلاص خود اکنون براین
 معنی گواست
 گفت تاریخش یکی چون کرد سر بیرون زجمع / این مزار پاک ابراهیم سلطان
 صفاست»

(حاج محمد کریم قوچانی) (مشاهدات میدانی نگارنده).

قدیمی‌ترین بخش این بقعه سر ضلع شمالی محوطه‌ی مزار است که در سال ۱۳۴۲ هجری قمری برپاشده است نقل است که ساخت ورودی هشتی امامزاده سلطان ابراهیم مربوط به دوره قاجار است. این اثر در تاریخ ۵ تیرماه ۱۳۸۴ هجری قمری با شماره ثبت ۱۱۹۳۶ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. درگذشته در این مکان کارهای فرهنگی قرآنی دایر بوده که از جمله کتابخانه آستانه شهرکهنه در سال ۱۳۴۲ ه.ق تأسیس شد که حدود ۲۵۰ جلد کتاب خطی داشت. در این مکان در مناسبت‌های مختلف مراسم به‌ویژه در ایام محرم مراسمی در آن برگزار

می‌شود. همچنین همه‌ساله جشنواره‌ها و مسابقات قرآن کریم و نمایشگاه کتاب در آن اجرا می‌شود اکنون نیز جهت رفاه زائرین قوچان و روستاهای اطراف امکانات زیادی در صحن قدیم و جدید موجود است (مشاهدات نگارنده).

نتیجه

در موضوع مقابر امامزادگان و بقاع متبرکه و نحوه تزئینات و معماری بکار برده شده در این گونه آثار و بناها نظرات متفاوتی وجود دارد این اماکن و تزئینات به کار برده شده در آن قدمتی دیرینه داشته که با پیشرفت تمدن اسلامی و حکومت‌های متفاوت روزبه‌روز بیشتر مورد توجه قرار گرفت. امامزاده سلطان ابراهیم قوچان هم که یکی از بناهاست دارای قدمتی دیرینه است که در طی دوره‌های مختلف تغییرات و تحولاتی چشمگیر در آن به وجود آمده و روزبه‌روز بر وسعت و فضای تزئیناتی آن اضافه شده، به طوری که هم‌اکنون به‌عنوان قطب مذهبی شهرستان قوچان مورد توجه مردم قرار گرفته در عین حال با توجه به اینکه آیین اسلام به زیبایی و هنر اهمیت بسیاری داده، معماری و جنبه‌های تزئینی در این گونه اماکن از نشانه‌های زیبایی آیین اسلام می‌باشد. این آستانه در ابتدا به‌عنوان تنها و بزرگ‌ترین مسجد این ناحیه - که همان نسا قدیم بوده - محسوب می‌شد که بعدها بر اثر تهاجمات اقوام گوناگون و نیز بلایای طبیعی و ... دچار دگرگونی شد و به همین ترتیب در دوره‌های بعد بازسازی و روزبه‌روز بر اهمیت آن افزوده شد و از قدیمی‌ترین بناهای موجود منطقه در عصر حاضر است و در زمره‌ی آثار ملی به ثبت رسیده است.

منابع

۱. اداره میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان قوچان.

۲. حکیم، محمدتقی خان، گنج دانش جغرافیای تاریخی شهرهای ایران، تهران، بی‌نا، چاپ سنگی، ۱۳۰۵ق.
۳. سَمَعانی، عبدالکریم بن محمد، الأنساب، حیدرآباد هند، مطبعه مجلس دائره المعارف العثمانیه، ۱۹۶۲م.
۴. شاکری، رمضانعلی، اترکنامه: تاریخ جامع قوچان، انتشارات امیر کبیر، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۵ق.
۵. صَنِيعُ الدَوْلَة اعتمادُ السُّلْطَنه، محمد حسن خان، مَطْلَعُ الشَّمْس: تاریخ ارض اقدس و مشهد مقدس در تاریخ و جغرافیای مشروح بلاد و اماکن خراسان، انتشارات تاریخ و فرهنگ ایران زمین، تهران، چاپ سنگی، ۱۳۶۲ق.
۶. عماد زاده، حسین، زندگانی سلطان سریر ارتضا حضرت ابوالحسن علی بن موسی الرضا (ع)، تهران، انتشارات طبع کتاب، چاپ اول، ۱۳۴۴ق.
۷. مقدسی، محمد بن احمد، أَحْسَنُ التَّقَاسِيمِ فِي مَعْرِفَةِ الْأَقَالِيمِ، لیدن، انتشارات بریل، چاپ دوم، ۱۹۰۶م.
۸. موزه باستانی شهرستان قوچان..
۹. C.E.Bosworth, "KŪCĀN", Encyclopedia of Islam, new editor, brill, leiden, ۱۹۸۶.